

effect is achieved in the process of interlocutor informing about some value importance of the element or piece of reality for the addressee, which they are talking about,

Whereas the expressive coloring mostly associated with axiological attitude, its structure was reviewed in order to establish in what form it organizes connotation and what specifics of this relationship as a structural component is that determines its nature and function.

The evaluation structure integrates both implicit and explicit elements. The structure of modal evaluation framework includes elements of three types: those that are usually explicated (evaluation object), mostly implicit elements (scale of evaluation, evaluation stereotype, evaluation aspect) and elements that are implemented both in explicit and implicit forms (subject of evaluation, axiological predicates).

The evaluation elements play a very important role in direct communication, where it somehow affects the interests of the participants.

The evaluation elements acquire special characteristics if their object is a member of communication – the speaker or the addressee or if the object of evaluation goes into the area of interest of one or another: means of the emotional or expressive evaluation are used mainly in these cases; the interests of the speaker on the recipient have in mind when milden the evaluation categorical and others.

Thus, the study of evaluation category is of special interest at the present stage of linguistic science, when the correlation and interaction of semantics and pragmatics has become one of the key problems. Evaluation is a modal frame that covers a number of mandatory elements (explicit and implicit), in particular such as subject evaluation, project evaluation, axiological predicate, aspect of evaluation, evaluative element itself, evaluative stereotype and the evaluation scale. In evaluation the semantic and pragmatic aspects are inseparable, its functioning reflects the fusion of semantics (meaning of language units, and the sentence as a whole) and pragmatic (conditions of the communication process implementation).

Keywords: evaluation category, evaluative component, word, lexical meaning of the word, connotation, expressive and stylistic word meaning

808.3+808.2:801

П. О. ЛАВРОВСЬКИЙ ПРО ПРИРОДУ Й ПОХОДЖЕННЯ РЕДУКОВАНИХ ГОЛОСНИХ

В. А. ГЛУЩЕНКО, доктор філологічних наук, професор
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
(м. Слов'янськ)
E-mail: sdpunauka@ukr.net

Анотація. Плідно вивчаючи історію фонетичних явищ східнослов'янських мов, П. О. Лавровський зробив вагомий внесок у дослідження природи й походження редукованих голосних **ъ, ь** у давньоруській мові. Слідом за О. Х. Востоковим та І. І. Срезневським Лавровський розглядав **ъ, ь** як праслов'янську спадщину в давньоруській мові. На думку Лавровського, термін Востокова напівголосні є не зовсім вдалим; стосовно до **ъ, ь** треба говорити про голосні звуки. Лавровський довів, що Г. П. Павський, говорячи про «придиhi», фактично відстоює консонантну природу **ъ і ь**. Водночас Павський писав про те, що літери **ъ і ь** використовувалися

для позначення твердості та м'якості приголосних і для заміни «збіглих» голосних. Лавровський підкреслив, що тут спостерігається нерозмежування значень літер **ѣ, ѥ** у давньоруській мові й у сучасній російській. Значну увагу Лавровський приділив походженню звуків **ѣ, ѥ**: праслов'янський **ѣ** походить від праіндоєвропейського **и** короткого, а праслов'янський **ѥ** – від **і** короткого. Отже, Лавровський подав найбільш повну для свого часу характеристику давньоруських **ѣ, ѥ** з погляду їх природи й походження.

Ключові слова: редуковані голосні, праслов'янська мова, старослов'янська мова, давньоруська мова, східнослов'янські мови

Актуальність (Introduction). Видатний російський та український філолог-славист і діяч просвіти Петро Олексійович Лавровський (1827 – 1886) вирізнявся різнобічністю наукових інтересів. Основні славистичні праці П. О. Лавровського присвячено мові й палеографічним особливостям давніх писемних пам'яток східних, південних і західних слов'ян, відношенням між слов'янськими мовами в різні епохи їхнього розвитку, лексичним, фонетичним і граматичним рисам слов'янських мов.

У науковій спадщині Лавровського значне місце посідає українська лінгвістична проблематика. Його цікавила проблема походження й розвитку українського етносу та його мови; учений досліджував споконвічні риси української мови, з'ясовував історичну взаємодію української мови з іншими слов'янськими.

Лавровський – поряд з М. О. Максимовичем і Я. Ф. Головацьким – став одним з перших представників порівняльно-історичного методу в Україні. Ідеї засновників порівняльно-історичного методу в європейському й світовому мовознавстві: німців Ф. Боппа, Я. Грімма, данця Р. Раска, росіянина О. Х. Востокова – розвивали компаративісти 20-х – 60-х рр. XIX ст.: німецькі дослідники А. Ф. Потт, Г. Курціус, А. Шлейхер та ін., слов'янські вчені, мовознавці Росії та України. У Росії це Ф. І. Буслаєв, І. І. Срезневський, М. І. Греч, М. Н. Катков, Г. П. Павський [2, с. 23–31], в Україні – Максимович, Лавровський і Головацький [там же].

Разом зі своїм учителем Срезневським Лавровський стояв біля джерел Харківської лінгвістичної школи; Лавровський був учителем О. О. Потебні – фундатора й головного теоретика Харківської школи.

Починаючи з 50-х рр. XIX ст. Лавровський публікує низку праць, присвячених давньоруській (прасхіднослов'янській) мові. Вони зберегли своє наукове значення до нашого часу. Серед цих студій слід назвати «О языке северных русских летописей» (1852), «Значения слов в древнем русском языке» (1853, 1854), «О русском полногласии» (1858), «Описание семи рукописей имп. Санкт-Петербургской публичной библиотеки» (1858) тощо.

Вагомим є внесок ученого у вивчення природи й походження редукованих голосних **ѣ, ѥ** у давньоруській мові.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Проте це питання в лінгвістичній історіографії залишається не вивченим. Стисло про погляди Лавровського на **ѣ, ѥ** пише В. А. Глущенко [2, с. 29] й дещо докладніше – О. Л. Жихарєва [3, с. 32]. Проте аргументацію Лавровського В. А. Глущенко й О. Л. Жихарєва не наводять (погляди Лавровського на **ѣ, ѥ** не є предметом дослідження у відповідних лінгвістичних працях).

У пропонованій статті аргументація Лавровського наводиться; його погляди на **ѣ, ѥ** висвітлено докладно.

Мета (Purpose). Метою нашої статті є розкриття поглядів Лавровського на природу й походження редукованих давньоруських голосних **ѣ, ѥ** у контексті української й російської компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст., установити внесок Лавровського у вивчення **ѣ, ѥ**.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити погляди на давньоруські **ѣ, ѥ** попередників Лавровського у вивченні цих звуків / літер; 2) виявити, що найбільш цінне було успадковано Лавровським; 3) проаналізувати аргументовану критику Лавровським деяких тез Востокова й Павського; 4) установити внесок Лавровського у вивчення природи й походження редукованих голосних **ѣ, ѥ** у давньоруській мові.

Методи (Methods). У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, описовий метод, порівняльно-історичний метод.

Результати (Results). Як відомо, дослідження **ѣ, ѥ** започаткував Востоков (славнозвісна праця Востокова «Рассуждение о славянском языке» уперше вийшла друком у 1820 р.). Установлення звукового значення кириличних юсів і єрів стали найвидатнішими досягненнями Востокова; саме вони ознаменували застосування порівняльно-історичного методу до матеріалу слов'янських мов.

Востоков першим прийшов до висновку про те, що **ѣ, ѥ** у давніх кириличних пам'ятках позначали певні звуки, відмінні від **о, е** у східнослов'янських мовах. При цьому Востоков спирався на матеріал сучасних слов'янських мов, де на місці давніх **ѣ, ѥ** представлені різні голосні звуки. Востоков назвав **ѣ, ѥ** «напівголосними» [1, с. 7–10], підкресливши тим самим їхню вокалічну природу. Термін *напівголосні* слідом за Востоковим почав уживати М. І. Греч. Г. П. Павський трактував **ѣ, ѥ** як «придихи», про що докладно йтиметься далі (його працю «Филологические наблюдения над составом русского языка» було вперше видано в 1841 р.).

Першим мовознавцем, який назвав **ѣ, ѥ** власне голосними, став Срезневський. В «Мыслях об истории русского языка» (перше видання – 1849 р.) він зазначив: сучасні слов'янські мови незаперечно свідчать про те, що **ѣ, ѥ** у давньоруській, старослов'янській та інших давніх слов'янських мовах були голосними. Слідом за Востоковим Срезневський розглядав **ѣ, ѥ** як праслов'янську спадщину в давніх слов'янських мовах. Срезневський називає їх «глухими» (термін *редуковані* – пізнішого походження) й зазначає, що вони були короткими, чим споконвічно відрізнялися, наприклад, від голосних **о, е**. Голосний **ѣ** уживався у «складах твердих», а **ѥ** – «у м'яких». При цьому в історії східнослов'янських мов «чисті» виникли з «глухих», а не навпаки [7, с. 29].

Останнє твердження було дуже важливим й актуальним для того часу, беручи до уваги, що М. О. Максимович реконструював перехід **о, е > ѣ, ѥ**, причому він вважав **о, е** праслов'янськими архетипами, а **ѣ, ѥ** – специфічною інновацією македонського діалекту, що ліг в основу старослов'янської мови; Максимович розглядав редуковані **ѣ і ѥ** як специфічну старослов'янську рису, не властиву іншим давнім слов'янським мовам [5, с. 71, 76] (праця Максимовича «Начатки русской филологии» уперше побачила світ у 1848 р.).

Оскільки у східнослов'янських пам'ятках XIII – XIV ст. **ѣ і ѥ** уживалися «правильно» (тобто відповідно до етимології), Срезневський робить висновок про те, що в діалектах східних слов'ян **ѣ, ѥ** зберігалися ще в XIV ст. [7, с. 43–44].

Необхідно відзначити, що, розкриваючи свої погляди на природу **ѣ** і **ѥ**, Срезневський не згадує студій своїх сучасників Востокова, Греча, Павського, Максимовича; з нашого погляду, можна певним чином говорити про полеміку Срезневського з цими лінгвістами, проте ця полеміка мала прихований характер.

Як показав подальший розвиток слов'янського порівняльно-історичного мовознавства, погляди Срезневського на природу **ѣ** і **ѥ** стали важливим кроком уперед. Необхідно було більш докладно викласти ці погляди, подавши критичну оцінку праць сучасників Срезневського, насамперед Востокова й Павського. Це завдання поставив перед собою Лавровський (монографія «О языке северных русских летописей»).

Перш за все підкреслимо, що Лавровський слідом за Востоковим і Срезневським розглядав **ѣ**, **ѥ** як праслов'янську спадщину в давньоруській мові [4, с. 24], що відзначила О. Л. Жихарева [3, с. 32].

Виклад питання про природу **ѣ**, **ѥ** Лавровський починає з констатації того, що питання про **ѣ**, **ѥ** «не цілком розв'язане», але близьке до розв'язання завдяки порівняльно-історичному вивченню слов'янських мов. Оскільки в давніх пам'ятках кириличної писемності **ѣ**, **ѥ** уживаються «правильно», **ѣ**, **ѥ** не є «беззмістовними знаками», вони мають «особливе значення» [там же, с. 25] (тут Лавровський йде за Востоковим і Срезневським).

З погляду Лавровського, термін Востокова *напівголосні* є не зовсім вдалим: він означає голосні «наполовину», але голосними «наполовину» бути не можна; щодо **ѣ**, **ѥ** треба говорити про голосні звуки [там же, с. 26] (отже, Лавровський поділяє погляд Срезневського).

Значне місце в книзі Лавровського «О языке северных русских летописей» приділено полеміці з Павським, який, як відзначалося вище, розглядав **ѣ**, **ѥ** як «придихи» [6, с. 39–42]. Лавровський довів, що «придихи» в Павського нічим принципово не відрізняються від приголосних; звідси випливає, що **ѣ** і **ѥ**, за Павським, є приголосними звуками [4, с. 26–27].

Однак протиріччя підходу Павського до **ѣ**, **ѥ** на цьому не закінчуються. Кваліфікувавши **ѣ**, **ѥ** як «придихи», Павський далі пише про те, що **ѣ** і **ѥ** у найдавніших кириличних пам'ятках використовувалися для позначення твердості та м'якості приголосних і «для заміни збіглих голосних», тобто «не мали самостійного значення, як особливі літери» [6, с. 75]. На думку Лавровського, тут спостерігається нерозмежування значень літер **ѣ**, **ѥ** у давньоруській мові й у сучасній російській: значення сучасних російських літер **ѣ**, **ѥ** переноситься на **ѣ**, **ѥ** у давньоруських рукописах [4, с. 27–28].

Слідом за Срезневським Лавровський називає **ѣ**, **ѥ** «глухими» [там же, с. 28, 30].

«Правильне» вживання **ѣ**, **ѥ** у найдавніших давньоруських пам'ятках (X – XII ст.) пояснюється тим, що в цю епоху вони ще «жили в народі»; із занепадом звуків **ѣ**, **ѥ** літери **ѣ**, **ѥ** починають змішуватися з літерами **о**, **е**. Оскільки в кінці XIV ст. літери **ѣ**, **ѥ** зникають з давньоруських пам'яток, занепад звуків **ѣ**, **ѥ** слід датувати серединою XIV ст. [там же, с. 29, 32].

Яким же, з погляду Лавровського, є походження звуків **ѣ**, **ѥ**? Посилаючись на праці Ф. Міклошича, В. Копітара, Буслаєва, Каткова, у яких наведено паралелі із санскриту, латини, готської й литовської мов, Лавровський зазначає, що компаративістика «зближує **ѣ** зі звуком *у*, **ѥ** зі звуком *и*» [там же, с. 31]. Використовуючи сучасну термінологію, слід говорити про те, що праслов'янський **ѣ** походить від праіндоєвропейського *и* короткого, а праслов'янський **ѥ** – від праіндоєвропейського *і* короткого.

Висновки і перспективи (Discussion). Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. До виходу монографії Лавровського «О языке северных русских летописей» мовознавці характеризували **ѣ, ѥ** суперечливо: з одного боку, йшлося про вокалічну природу **ѣ, ѥ** (Востоков, Срезневський), з іншого – про **ѣ, ѥ** як «придиhi» або навіть про те, що **ѣ, ѥ** «не мали самостійного значення, як особливі літери» (Павський).

2. У дослідженні **ѣ, ѥ** Лавровський ішов слідом за Востоковим і Срезневським; зокрема, він бачив у **ѣ, ѥ** не «беззмістовні знаки», а літери, що позначали певні звуки; Лавровський стверджував вокалічну природу **ѣ, ѥ** і розглядав їх як праслов'янську спадщину в давньоруській мові.

3. Лавровським було наведено аргументовану критику деяких тез Востокова й Павського. Лавровський вважав термін Востокова *напівголосні* не зовсім вдалим; щодо **ѣ, ѥ** треба говорити про голосні звуки. Павський, говорячи про «придиhi», фактично відстоює консонантну природу **ѣ** і **ѥ**. З іншого боку, у викладі Павського спостерігається нерозмежування значень літер **ѣ, ѥ** у давньоруській мові й у сучасній російській.

4. Значну увагу Лавровський приділив походженню звуків **ѣ, ѥ**: праслов'янський **ѣ** походить від праіндоєвропейського **и** короткого, а праслов'янський **ѥ** – від **і** короткого.

5. Отже, Лавровський подав найбільш повну для свого часу характеристику давньоруських **ѣ, ѥ** з погляду їхньої природи й походження.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у фронтальному поглибленому вивченні студій Лавровського, присвячених історії української та інших слов'янських мов.

Список використаних джерел

1. Востоков А. Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим онго письменным памятникам / Востоков А. Х. // Востоков А. Х. Филологические наблюдения. – Санкт-Петербург, 1865. – С. 1–27.

2. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.) / В. А. Глущенко. – Донецьк, 1998. – 222 с.

3. Жихарєва О. Л. П. О. Лавровський і питання походження східнослов'янських мов // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии. – Славянск, 2001. – Вып. IX. Ч. 1. – С. 31–36.

4. Лавровский П. А. О языке северных русских летописей / Лавровский П. А. – Санкт-Петербург, 1852. – 160 с.

5. Максимович М. А. Начатки русской филологии : об отношении русской речи к западнославянской / Максимович М. А. // Максимович М. А. Собрание сочинений. – Киев, 1880. – Т. 3. – С. 25–155.

6. Павский Г. П. Филологические наблюдения над составом русского языка : первое рассуждение. О буквах и слогах / Павский Г. П. – 2-е изд. – Санкт-Петербург, 1850. – XXIII, 141 с.

7. Срезневский И. И. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка / И. И. Срезневский. – Москва : Учпедгиз, 1959. – С. 16–81.

References

1. Vostokov A. Kh. Rassuzhdeniye o slavyanskom yazyke, sluzhashcheye vvedeniyem k grammatike sего yazyka, sostavlyayemoy po drevneyshim onogo

pismennym pamyatnikam [Discourse on the Slavic language, which serves as an introduction to the grammar of this language is at the oldest written monuments thereof] / A. Kh. Vostokov // Vostokov A. Kh. Filologicheskiye nablyudeniya. – Sankt-Peterburg, 1865. – S. 1–27.

2. Glushchenko V. A. Pryntsypy porivnialno-istorychnoho doslidzhennia v ukrainskomu i rosiiskomu movoznavstvi (70-i rr. XIX st. – 20-i rr. XX st.) [The principles of comparative historical research in Ukrainian and Russian linguistics (70-ies. XIX century. - 20-ies. XX century.)] / V. A. Glushchenko. – Donetsk, 1998. – 222 s.

3. Zhykharieva O. L. P. O. Lavrovskii i putannia pokhodzhennia skhidnoslovianskykh mov [P. O. Lavrovskii and the origin of Eastern Languages] / Zhykharieva O. L. // Teoreticheskiye i prikladnyye problemy russkoy filologii. – Slavyansk, 2001. – Vyp. IX. Ch. 1. – S. 31–36.

4. Lavrovskiy P. A. O yazyke severnykh russkikh letopisey [About the language of the northern Russian chronicles] / Lavrovskiy P. A. – Sankt-Peterburg, 1852. – 160 s.

5. Maksimovich M. A. Nachatki russkoy filologii: ob otnoshenii russkoy rechi k zapadnoslavyanskoy [The beginnings of Russian philology: the relation of the Russian language to the West Slavic] / Maksimovich M. A. // Maksimovich M. A. Sobraniye sochineniy. – Kiyev, 1880. – T. 3. – S. 25–155.

6. Pavskiy G. P. Filologicheskiye nablyudeniya nad sostavom russkogo yazyka: pervoye rassuzhdeniye. O bukvakh i slogakh [Philological observations on the composition of the Russian language: the first argument. Personal letters and syllables] / Pavskiy G. P. – 2-e izd. – Sankt-Peterburg, 1850. – XXIII, 141 s.

7. Sreznevskiy I. I. Mysli ob istorii russkogo yazyka [Thoughts about the history of the Russian language] / I. I. Sreznevskiy. – Moskva: Uchpedgiz, 1959. – S. 16–81.

П. А. ЛАВРОВСКИЙ О ПРИРОДЕ И ПРОИСХОЖДЕНИИ РЕДУЦИРОВАННЫХ ГЛАСНЫХ

В. А. Глущенко

Аннотация. *Плодотворно изучая историю фонетических явлений восточнославянских языков, П. А. Лавровский внес весомый вклад в исследование природы и происхождения редуцированных гласных ъ, ь в древнерусском языке. Вслед за А. Х. Востоковым и И. И. Срезневским Лавровский рассматривал ъ, ь как праславянское наследие в древнерусском языке. По мнению Лавровского, термин Востокова полугласные не совсем удачен; применительно к ъ, ь надо говорить о гласных звуках. Лавровский доказал, что Г. П. Павский, говоря о «придыханиях», фактически отстаивает консонантную природу ъ и ь. В то же время Павский писал о том, что буквы ъ и ь использовались для обозначения твердости и мягкости согласных и для замены «беглых» гласных. Лавровский подчеркнул, что здесь наблюдается неразграничение значений букв ъ, ь в древнерусском языке и в современном русском. Значительное внимание Лавровский уделил происхождению звуков ъ, ь: праславянский ъ происходит от праиндоевропейского u краткого, а праславянский ь – от i краткого. Таким образом, Лавровский дал наиболее полную для своего времени характеристику древнерусских ъ, ь с точки зрения их природы и происхождения.*

Ключевые слова: *редуцированные гласные, праславянский язык, старославянский язык, древнерусский язык, восточнославянские языки*

P. LAVROVSKYI ABOUT NATURE AND ORIGIN OF THE REDUCED VOWELS

V.A. Hlushchenko

Abstract. A famous Russian and Ukrainian linguist P. Lavrovskiy (1827 – 1886) together with M. Maxymovych and Y. Holovatskyi became one of the first representatives of the comparative historic method in Ukraine.

Lavrovskiy researched the history of phonetic phenomena of Eastern Slavonic languages fruitfully. He made a great contribution to the study of nature and origin of the reduced vowels Ѣ, Ъ in the Old Russian language. Although, this problem in the history of linguistics still remains unsolved.

It is known that the study of Ѣ, Ъ was started by A. Vostokov. He was the first to come to the conclusion that Ѣ, Ъ in old Cyrillic texts denoted definite sounds different from о, е in the Eastern Slavonic languages. Upon that Vostokov used the material of the Modern Slavonic languages that have different vowels instead of old Ѣ, Ъ. Vostokov called Ѣ, Ъ «semivowels» and stressed their vocal nature. The term semivowels subsequently started to be used by N. Grech. G. Pavskiy regarded Ѣ, Ъ as «breathed sounds».

The first linguist who called Ѣ, Ъ properly vowels was Sreznevskiy. He admitted that they were short. The vowel Ѣ was used in «hard syllables» and Ъ – in «soft ones». Upon that in the history of Eastern Slavonic languages о, е appeared from Ѣ, Ъ, but not conversely. The last statement was very significant taking into account the fact that Maxymovych reconstructed the shift о, е > Ѣ, Ъ along with this he treated о, е as Common Slavonic archetypes, but Ѣ, Ъ – as specific innovation of the Old Slavonic language.

The ideas of Sreznevskiy about the nature of Ѣ and Ъ became an important breakthrough. It was necessary to represent these ideas in detail giving the critical evaluation of the works of the contemporaries. Lavrovskiy, the follower of Sreznevskiy, set himself this task.

As well as Vostokov and Sreznevskiy, Lavrovskiy regarded Ѣ, Ъ as Common Slavonic heritage in the Old Slavonic language. Lavrovskiy thought that Vostokov used improper term semivowels. He found it necessary to call Ѣ, Ъ vowel sounds. Lavrovskiy proved that Pavskiy speaking about «breathed sounds» in fact defended the consonant nature of Ѣ and Ъ. However, the discrepancy of Pavskiy's treatment of Ѣ, Ъ doesn't end with it. Pavskiy further writes that Ѣ and Ъ in the most ancient Cyrillic texts were used for defining hardness and softness of the consonant sounds as well as for substitution of vowels that fall together. Lavrovskiy stressed that here the insensibility of meanings of the letters Ѣ, Ъ in the Old Russian and the Modern Russian languages can be traced. Lavrovskiy paid a great attention to the origin of the sounds Ѣ, Ъ. Making reference to the works of F. Mikloshych, V. Kopitar, F. Buslayev, where the parallels from the Sanskrit, Latin, Gothic and Lithuanian languages are given, Lavrovskiy stated that Common Slavonic Ѣ originated from Proto-Indo-European short u, and Common Slavonic Ъ – from Proto-Indo-European short i. So Lavrovskiy gave the most overall for its time record of Old Russian Ѣ, Ъ from the point of their nature and origin.

Keywords: reduced vowels, the Common Slavonic language, the Old Slavonic language, the Old Russian language, the Eastern Slavonic languages